

The Ethical Imperatives of Pricing in the Capitalist and Islamic Economic Systems (Case Study: The Early Islam and the Birth of Capitalism)

Hadi yasaqi ¹ | Mohammad bahmanAbadi ²

1. PhD in Islamic Philosophy and Theology, Iranian Institute of Philosophy, Tehran, Iran.

2. Master's degree in Economics from the University of Tehran and fourth-level student at the Qom Seminary (Corresponding author).

Research Article

Abstract

Capitalism and the ethics of production and consumption orientation are important topics in the history of early Islam. Some researchers, especially orientalist, have considered this issue in the life of the Messenger of God (PBUH). Benedict Kohler, a German banker and historian, has conducted a study on this subject entitled "Early Islam and the Birth of Capitalism." This book is a study on the economic mechanism of the governments of the early Islamic period and its impact on the capitalist economy and the free market. The alignment of Islamic economics and capitalism on the issue of government non-intervention in pricing is based on the statement "Prices are in the hands of God." Kohler's perspective is the focal point of this book. What is important in this research is the ethical examination of the processes by which prices are formed in the capitalist system; monopoly in capital, production and consumption orientation through advertising are among the important principles that are controversial from the point of view of Islamic ethics. This article shows, using the method of critical analysis, that Kohler, by neglecting the structural and ethical differences in the concepts of profit, ownership and distributive justice, has limited himself to an apparent similarity between the two schools. In capitalism, marginal profit is the main driver of resource allocation and factors such as monopoly, directional advertising and concentration of capital are considered to be inherent components of the price formation mechanism; while in the Islamic economic school, pricing is within the framework of the jurisprudential and ethical concept of "mutual consent" and "prohibition of exploitation" and the logic of wealth distribution is based on the "right of succession of man on earth" and not simply on profit-making.

Keywords: capitalism, pricing, free market, profit, wealth ethics, Islamic ethics.

Received: 2026-05-08, Revised: 2026-07-11, Accepted: 2026-08-27, Published: 2026-09-02

□ yasaqi, Hadi; bahmanAbadi, Mohammad (2026). The Ethical Imperatives of Pricing in the Capitalist and Islamic Economic Systems (Case Study: The Early Islam and the Birth of Capitalism). *Revelatory Ethics A Research Quarterly Journal of Ethics*, 2 (39), 137 -161. | DOI: 10.22034/re.2026.580844.2169

This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Extended abstract

Introduction

The relationship between capitalism, the Prophetic tradition (Sīrah), and the history of early Islam constitutes a fascinating field of inquiry that has drawn sustained attention from scholars, particularly Orientalists. Among recent contributions, the book "Early Islam and the Birth of Capitalism" by Benedikt Köhler—a German banker and historian—whose Persian translation appeared in 1402 (2023/24), offers a study of the economic mechanisms of early Islamic governance and their purported influence on capitalist economics and the free market. The focal point of Köhler's argument is the alleged alignment between Islamic economics and capitalism concerning the principle of non-interference by the state in pricing, grounded in a narration transmitted in Sunni sources from the Prophet (PBUH): "Prices are in the hands of God" (Köhler, 1402/2023, "Early Islam and the Birth of Capitalism" [in Persian]). Drawing on the views of Ibn Taymiyyah and Ibn Khaldūn, Köhler posits a fundamental similarity between Islam and capitalism regarding state abstention from price controls, and he construes the free-market mechanism as a historical commonality between the Prophetic economy and Western liberalism.

Accepting this reading, however, not only blurs the ethical and identity-based boundaries of Islamic economics vis-à-vis alternative systems but also nullifies the substantive critiques raised by opponents of capitalism. The imperative to engage with Köhler's work arises from the growing discourse on Islamic economics and the pressing need to delineate its ethical identity and boundaries in relation to rival paradigms. This article aims to analyse and assess Köhler's thesis of convergence between capitalist and Islamic economics by focusing on four key concepts and their relationship to Islamic ethics: the pricing mechanism and the status of profit; the concept of ownership and the labour-capital nexus; the role of the state in both schools; and the logic governing wealth distribution.

Research Method

The research employs a critical-analytical method, re-examining Köhler's text alongside the perspectives of thinkers such as Muḥammad Bāqir al-Ṣadr (Ṣadr, 1398/2019, "Islām Rāhbar-e Zendeḡi-ye Mā" [Islam as the Guide to Our Life] [in Persian]), Karl Polanyi, Schumpeter, John Gray (Gray, 2019, "Hayek on Liberty" [Persian translation under the title "Falsafeh-ye Sīyāsī-ye Fon Hayek"]), Robert J. Shiller (Shiller, 2019, "Narrative Economics" [in Persian]), and J. Wilczynski (1978, "Comparative Monetary Economics"). The analysis also draws on historical studies of the moral economy and bread riots by E. P. Thompson and Stephanie Cronin (Cronin, 2019, "Bread and Justice in Qajar Iran" [in Persian]), alongside Islamic juridical and narrative sources, in order to expose the structural and ethical divergences between the two schools.

Findings:

The analysis demonstrates that Köhler constructs a rather tenuous analogy by treating phenomena such as monopoly and advertising as temporary "deviations" from the free pricing mechanism under capitalism, while simultaneously overlooking the fundamental disparity between the logic of "distributive rights" in Islam and that of "unending profit-seeking" in capitalism.

First, Köhler identifies hoarding ("iḥtikār") as an opposing force to the supposedly free pricing mechanism, asserting that the rules of price determination are linked to competition, and that the Prophet (PBUH) combined prohibitions on state interference in pricing with bans on monopolistic practices. In other words, what is forbidden in Islam is hoarding, not price increases per se. He enumerates other forms of market-power abuse—including

discriminatory favouritism toward certain competitors, multilateral monopolies, covert dealings ("talāqī"), and intermediaries exacting inflated charges under the pretext of inflation risk—as negative forces. However, what Köhler lists as obstacles to the free-price mechanism are, in fact, integral components of price formation within capitalism itself, and these very factors undermine his claim of genuinely competitive pricing in practice.

Second, the foundation of pricing in Islamic ethics rests on conditions such as the prohibition of injustice ("ijhāf"), the observance of fairness ("inṣāf"), the absence of undue uncertainty ("gharar"), the invalidity of deceit ("ghabn" and "ghishsh"), and the requirement of mutual consent in order to safeguard the buyer's right. From the context of Qur'anic verses, particularly verses 84 and 85 of Sūrah Hūd, the prohibition of under-measuring in transactions and the obligation to accord people their due rights are derived—a concept expressed by the Qur'anic term "qist" (equitable justice). Accordingly, merely combating negative factors is insufficient for people to attain their rightful due; rather, "ifā'" (full discharge of rights) is necessary—which goes beyond compensation for shortfall to ensure complete entitlement—so that the value of people's assets does not diminish. Historical evidence from the bread riots in eighteenth-century England and Qajar Iran demonstrates that "moral economy" has consistently taken precedence over "free-market economy." Islamic market supervisors ("muḥtasibs") and jurists also permitted, in times of necessity, the fixing of mutually agreed prices and even the compulsory purchase of goods from hoarders for resale to the poor at fair prices.

Third, in the capitalist system, prices are determined by supply and demand: the supply side is governed by marginal production costs, while the demand side is shaped by consumers' subjective preferences—preferences that are themselves systematically manipulated through targeted advertising and propaganda. In this system, a substantial portion of prices is not arrived at competitively but is set by sellers who exercise complete or multilateral monopoly power. Cartels, collusive tendering, and price distortions via indirect taxes and subsidies are all inherent components of this system.

Fourth, according to Muḥammad Bāqir al-Ṣadr, in the capitalist system the exigency of production justifies the relations of wealth distribution, while in the socialist system every production relation deterministically gives rise to a specific distribution relation. In the Islamic system, however, the relations of wealth distribution are grounded in fixed human rights and the logic of human vicegerency ("khilāfah") on earth under God. The Islamic system prioritises the role of the people in the economy: the state should neither assume entrepreneurial functions as in socialism nor permit entrepreneurs to be merely those with privileged banking connections who appropriate larger shares of production and pricing advantages, as in capitalism. The economy is shaped by a faithful mode of life ("zīst-e mo'menāneh"), wherein personal interest is pursued within the framework of social welfare.

Fifth, the moral and social consequences of capitalism are also noteworthy. Schumpeter contends that the turn to long-term saving depends on a minimum level of marital and family stability, and that advanced capitalist economies have rendered marital life unstable. John Gray similarly emphasises the disintegration of traditional family structures in countries that have devoted all their efforts to market liberalisation. Robert J. Shiller underscores the centrality of "fear" in capitalist systems, quoting Czesław Miłosz to the effect that in a liberal capitalist economy, the fear of lacking money, of unemployment, and of downward social mobility all drive individuals to greater effort.

Sixth, Karl Polanyi demonstrates that free markets are not spontaneous phenomena; rather, they are constructed through state power and are the outcome of deliberate state policies. In the Islamic view, the philosophical basis of the economy rests on cooperation between the state and society, with both regulated by Sharī'ah and positive law; the domination of one class over another is prohibited, and the operative principle is cooperation.

Finally, an analysis of Köhler's thesis of alignment reveals that his analogy rests on a false generalisation of the concept of "non-intervention." In Islam, this principle is understood within the framework of distributive justice and the prohibition of exploitation, whereas in capitalism non-intervention paves the way for the concentration of pricing power in the hands of capitalists and multinational corporations. The price mechanism in capitalism is inherently shaped by consumption-oriented advertising, monopoly, and market volatility—factors that Köhler treats as marginal phenomena but which are, in fact, inseparable from the system itself. The ethical-economic logic of Islam is founded on the tripartite cooperation of the people, the private sector, and the state, all subject to the constraints of Sharī'ah and law—not on absolute freedom of capital or on the state's monopolistic entrepreneurship. By separating labour and capital, capitalism closes off avenues for social mobility and makes profit, rather than justice, the axis of resource allocation. Köhler's optimism regarding capitalism, while overlooking its moral and social costs—from the erosion of family foundations to the structurally embedded fear of class decline—attests to a lack of comprehensiveness in his reading of history. Islamic teachings, based on the "right to produce wealth," a faithful mode of life, intervention in price-formation processes, and state oversight, have formulated pricing in objective and ethical dimensions that are distinctly different from the capitalist school.

References

- Cronin, S. (2019). "Bread and Justice in Qajar Iran" (in Persian).
- Gray, J. (2019). "Hayek on Liberty" (Persian translation under the title "Falsafeh-ye Sīyāsī-ye Fon Hayek"). Tehran: Nū Publishing House.
- Köhler, B. (2014/1402). "Early Islam and the Birth of Capitalism" (in Persian). Translated by: Mohammad Mashinchian & Jafar Khairkahan. Tehran: Ney Publishing House.
- Ṣadr, M.B. (2019/1398). "Islām Rāhbar-e Zendeḡi-ye Mā" [Islam as the Guide to Our Life] (in Persian). Translated by: Mehdi Zandiyeh. Dār al-Ṣadr Publishing House.
- Shiller, R.J. (2019). "Narrative Economics" (in Persian). Translated by: Saeed Zargarian. Tehran: Āmūde Publishing House.
- Wilczynski, J. (1978). "Comparative Monetary Economics". London: The Macmillan Press Ltd.

با بسته‌های اخلاقی قیمت‌گذاری در نظام اقتصادی سرمایه‌داری و اسلام (مورد مطالعه: کتاب صدر اسلام و زایش سرمایه‌داری)

هادی یساقی* ID | محمد بهمن‌آبادی** ID

علمی - پژوهشی

چکیده

سرمایه‌داری و اخلاقی تولید و جهت‌دهی در مصرف از مباحث مهم در تاریخ صدر اسلام است. برخی پژوهشگران به ویژه مستشرقان این موضوع را در سیره‌ی رسول خدا(ص) مورد توجه قرار داده‌اند. بندیکت کهلر، بانکدار و مورخ آلمانی در این باره پژوهشی با عنوان «صدر اسلام و زایش سرمایه‌داری» انجام داده است. این کتاب تحقیقی است در زمینه‌ی سازوکار اقتصادی حکومت‌های دوره‌ی صدر اسلام و تأثیر آن بر اقتصاد سرمایه‌داری و بازار آزاد. همسویی اقتصاد اسلامی و سرمایه‌داری در مسأله عدم مداخله دولت در قیمت‌گذاری با استناد به روایت «قیمت‌ها در دست خدا است.» نقطه کانونی نگاه کهلر در این کتاب است. آن‌چه در این پژوهش اهمیت دارد، بررسی اخلاقی‌فرآیندهایی است که قیمت در نظام سرمایه‌داری به سبب آن‌ها شکل می‌گیرد؛ انحصار در سرمایه، تولید و جهت‌دهی در مصرف از طریق تبلیغات، از جمله اصول مهمی است که از نظر اخلاق اسلامی مناقشه برانگیز است. این مقاله با روش تحلیل انتقادی نشان می‌دهد کهلر با غفلت از تفاوت‌های ساختاری و اخلاقی در مفهوم سود، مالکیت و عدالت توزیعی، به تشابهی ظاهری میان دو مکتب بسنده کرده است. در سرمایه‌داری، سود نهایی محرک اصلی تخصیص منابع است و عواملی چون انحصار، تبلیغات جهت‌دهنده و تمرکز سرمایه، اجزاء ذاتی سازوکار شکل‌گیری قیمت محسوب می‌شوند؛ در حالی که در مکتب اقتصادی اسلام، قیمت‌گذاری در چارچوب مفهوم فقهی و اخلاقی «رضایت دوجانبه» و «ممنوعیت بهره‌کشی» قرار داشته و منطق توزیع ثروت بر «حق جانشینی انسان در زمین» و نه صرفاً سودآفرینی استوار است.

کلیدواژه‌ها: سرمایه‌داری، قیمت‌گذاری، بازار آزاد، سود، اخلاق ثروت، اخلاق اسلامی.

* دکترای فلسفه و کلام اسلامی، موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران. تهران. ایران.

** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد اقتصاد دانشگاه تهران و طلبه سطح چهار حوزه علمیه قم. (نویسنده مسئول)

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۲/۱۸؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۵/۰۴/۲۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۶/۰۵؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۶/۱۱)

□ یساقی، هادی؛ بهمن‌آبادی، محمد (۱۴۰۵). با بسته‌های اخلاقی قیمت‌گذاری در نظام اقتصادی سرمایه‌داری و اسلام (مورد مطالعه: کتاب صدر اسلام و زایش سرمایه‌داری)، *فصلنامه اخلاق و حیاتی*، ۲ (۳۹)، ۱۳۷-۱۶۱.

DOI: 10.22034/re.2026.580844.2169

۱. مقدمه

۱-۱. مسئله‌شناسی هم‌پنداری اقتصاد اسلامی و سرمایه‌داری

در شرایطی که جریان‌های جهانی اقتصاد، مرزهای اخلاقی و هویتی را درهم می‌آمیزند، آیا می‌توان اصول اقتصادی اسلام را با سرمایه‌داری معاصر هم‌خوان تلقی کرد؟ این پرسشی اساسی است که پیش‌روی متفکران و اقتصاددانان مسلمان قرار دارد. از سویی روایاتی غیرقابل انکار در منابع اسلامی وجود دارد که دخالت در قیمت‌گذاری توسط پیامبر اسلام و امامان شیعه را امری مذموم و مخالف با اراده خداوند دانسته و مضمون آن‌ها را انحصار تعیین قیمت‌ها در اختیار خداوند تلقی می‌کند. بندیکت کهلر، با استناد به روایتی از پیامبر اسلام - در منابع اهل سنت - و نیز با استناد به آراء ابن تیمیه و ابن خلدون، اصل عدم مداخله دولت در قیمت‌گذاری را در اسلام، مشابه سرمایه‌داری می‌داند و سازوکار بازار آزاد را، اشتراکی تاریخی میان اقتصاد نبوی و لیبرالیسم غربی تلقی می‌کند. وی حتی معتقد است مکتب اقتصاد آزاد از مفاهیم و سازوکارهای اقتصادی صدر اسلام مانند تجارت، مفهوم مضاربه و غیره وام گرفته است.

۱-۲. جایگاه کتاب «صدر اسلام و زایش سرمایه‌داری»

ضرورت پرداختن به این اثر و ارزیابی آن از این رو است که با توجه به گسترش گفتمان اقتصاد اسلامی، تبیین هویت و مرزهای اخلاقی آن در برابر نظام‌های بدیل، امری گریزناپذیر است چرا که پذیرش این همسویی توسط متفکران اسلامی مهر تأییدی بر عدم قبول انتقادات اساسی بر اقتصاد سرمایه‌داری است؛ لذا در صورت قبول قرائتی دینی از سرمایه‌داری ساختارها و سازوکارهای ناعادلانه، غفلت از وجوه اخلاق اسلامی و انسانی از جمله پایداری خانواده و ارزش‌های دینی و اجتماعی، تماماً بیهوده خواهد بود. گرچه کهلر به معایب نسبتاً مشهور سرمایه‌داری نیز اشاره کرده، ولی آنچه که باعث خوش‌بینی او به سرمایه‌داری شده است محاسنی است که وی آن‌ها را نتیجه سرمایه‌داری می‌داند. در این میان قطعاً انگیزه‌های اقتصادی دیگر هم تأثیر داشته که در این تحقیق مجال پرداختن به آنها نیست.

۳-۱. اهداف، روش و یافته‌های پژوهش

هدف این مقاله، تحلیل و ارزیابی همسویی اقتصاد سرمایه‌داری و اسلامی در نگاه کهلر با تمرکز بر

چهار مفهوم کلیدی و نسبت آن‌ها با اخلاق اسلامی است: سازوکار قیمت‌گذاری و جایگاه سود، مفهوم مالکیت و رابطه کار و سرمایه، نقش دولت در دو مکتب و منطق توزیع ثروت؛ روش پژوهش تحلیل انتقادی بوده و با واکاوی متن کehler در کنار آراء متفکرانی چون محمدباقر صدر (ره)، کارل پولانی و شومپتر، به بازخوانی انتقادی ادعای وی پرداخته و به تحلیل اخلاقی آن می‌پردازد. نوشته پیش‌رو از یک مقدمه، دو بخش و نتیجه‌گیری تشکیل شده است. بخش اول این مقاله با عنوان چگونگی شکل‌گیری قیمت‌ها در اقتصاد اسلامی و سرمایه‌داری به ارزیابی نقاط مثبت و منفی سرمایه‌داری در نگاه کehler پرداخته و بخش دوم با عنوان رابطه دولت، سرمایه و ارزش‌های اخلاقی در نظام سرمایه‌داری، روابط این سه مقوله از منظر آزادسازی قیمت‌ها را واکاوی خواهد نمود.

یافته‌های تحلیل پیش‌رو نشان می‌دهد کehler با تلقی عواملی چون انحصار و تبلیغات به مثابه «انحرافات» موقت از سازوکار آزاد قیمت‌گذاری ذیل نظام سرمایه‌داری و نیز با نادیده گرفتن تفات بنیادین منطق «حق توزیع» در اسلام در مقابل «سودآفرینی بی‌انتهای» در سرمایه‌داری، به تشابهی نه چندان محکم استدلال ورزیده است. هراس، عدم امنیت شغلی، نااطمینانی‌های مربوط به کسب‌وکارها، مصرف‌کنندگان و غیره و ناپایداری زندگی‌های سنتی زناشویی از نتایج اخلاقی اقتصاد سرمایه‌داری است؛ نتایجی که خود معلول «انحصار محدود تولید و توزیع» بر اساس برخورداری متفاوت از سرمایه و ارتباطات و نیز اصل آزادی قیمت‌گذاری، نظام اخلاق اقتصاد اسلامی را از مکتب سرمایه‌داری متمایز می‌نماید. از طرفی دیگر ملاک ارزش‌های اخلاقی در مکتب اقتصاد اسلامی مبتنی بر حسن و قبح عقلی بوده که در ابواب معاملات فقهی، عقل در سلسله معلول‌های احکام واقع شده و می‌تواند در فقه حکومتی یا حتی اعمال مکلفین نیز از مرتبه حسن و قبح فراتر رفته و به اوامر و نواهی شرعی ختم گردد و یا مکتب اقتصاد اسلامی را در ابعاد فکری و فلسفی ترسیم نماید.

۲. تحلیل انتقادی سازوکار قیمت‌گذاری از منظر کehler

۲-۱. ادعای همسانی «عدم مداخله دولت» در اسلام و سرمایه‌داری

کehler یکی از نقاط مثبت سرمایه‌داری و اسلام را عدم دخالت در قیمت‌گذاری می‌داند و در نقل قولی از اقتصاددان معاصر، فون هایک، می‌گوید:

اگر سازوکار قیمت «محصول طرح‌ریزی سنجیده یا نیت آگاهانه انسان بود، باید به‌مثابه یکی از

بزرگ‌ترین پیروزی‌های ذهن بشر ستوده می‌شد». وی همچنین این نقل را با گزاره‌ای که به پیامبر ﷺ نسبت می‌دهد، «قیمت‌ها در دست خداست»، مطابق می‌داند. (کهلر، ۲۰۱۴: ۲۵۸)

با این حال این مورخ آلمانی، احتکار را نیروی مخالف در برابر سازوکار به اصطلاح آزادانه قیمت‌گذاری می‌داند و تصریح می‌کند قواعد تعیین قیمت‌ها با قواعد رقابت پیوند دارند و پیامبر ﷺ احکام منع دخالت حکومت در تعیین قیمت را با منع انحصارات ترکیب کرده بوده‌اند. (کهلر، ۲۰۱۴، ص ۲۶۳) به بیانی دیگر که توسط مترجمان کتاب عنوان شده است: «در اسلام احتکار ممنوع است نه گران‌فروشی!». (کهلر، ۲۰۱۴: ۳۸) همچنین به‌زعم نویسنده: «در اقتصاد رقابتی اسلام انواع دیگر سوءاستفاده از قدرت بازار هم ممنوع شده بود؛ مثلاً اعمال تبعیض به نفع برخی رقبای نادیده‌گرفتن برخی دیگر». (کهلر، ۲۰۱۴: ۲۶۲)

۲-۲. نقد کهلر بر انحصار، تبانی و غش در معامله

وی مجدداً بر پایه‌ی آرای ابن تیمیه انحصار چندجانبه را نیز مخالف سازوکار قیمت‌گذاری آزاد می‌داند و نیز معاملات نهانی (کسب اطلاعات انحصاری پیش از شروع تغییر قریب‌الوقوع در بازار که به سبب برهم زدن رقابت مذموم است) را جزء عوامل مخرب سازوکار یادشده می‌داند. این کار به گفته‌ی نویسنده «تلاقی» نام دارد، به این صورت که «پیش از رسیدن کاروانی به شهر جلوی آن را بگیرند و بگویند که قیمت‌ها در شهر پایین است، با این هدف که کالاهای آن کاروان را به پایین‌ترین قیمت ممکن بخرند»، (کهلر، ۲۰۱۴: ۲۶۳) و نیز مؤلف ضرر رساندن به فروشنده به قصد فریب‌دادن وی (استناد نویسنده به قول پیامبر ﷺ) و همچنین ستاندن پول بیشتر توسط دلالان از مشتریان به بهانه‌ی خطر تورم (استناد به رأی ابن تیمیه) را جزء نیروهای منفی برشمرده است و به نظر او همه‌ی این مثال‌ها گواه آن‌اند که اقتصاددانان صدر اسلام فقدان غش در رقابت قیمتی را برای داشتن بازارهای عادلانه بسیار مهم می‌دانستند. (کهلر، ۲۰۱۴: ۲۶۳) او معتقد است که گرفتن اختیار تنظیم قیمت از حکومت و سپردن آن به دست نامرئی بازارها نتایج پیش‌بینی‌نشده‌ی بی‌شماری همچون پرتاب سنگ بر آب دارد که اثری چندگانه بر انگیزه‌های اقتصادی خواهد داشت؛ وقتی خود کارآفرینان معین کنند که منابع چگونه باید تخصیص یابند، عقلانیت اقتصادی به همه‌ی حوزه‌های حیات اقتصادی نفوذ خواهد کرد. (کهلر، ۲۰۱۴: ۶۳) وی همچنین این سیاست را جزء اشتراکات پیامبر ﷺ، هرودوت و هایک می‌داند.

۲-۳. نارسایی تحلیل کهلر در تبیین ساختار قیمت در سرمایه‌داری معاصر

پر واضح است امواجی که سنگ‌های نامرئی به سازوکار قیمت وارد می‌کنند نه از جانب مردم و نه بر اساس سازوکار اسلامی «ترازی طرفینی» و سازوکار عادلانه و مشروع، بلکه از جانب سرمایه‌داران یا دولت است که پیش از این قدرت تولید، توزیع و تبلیغات (ترویج نوع مصرف) را در اختیار گرفته‌اند و فرق استبداد قیمتی سرمایه‌داری با استبداد قیمتی سوسیالیستی در میزان پنهانی‌بودن و پیچیدگی و هوشمندی آن است.

۳. بایسته‌های اخلاقی قیمت‌گذاری در نظام اقتصادی اسلام

۳-۱. قاعده «ترازی طرفینی» و ممنوعیت بهره‌کشی

آنچه مبنای قیمت‌گذاری را در اخلاق اسلامی جهت‌دهی می‌نماید شروطی از قبیل عدم اجحاف، رعایت انصاف، غرری نبودن و بطلان غبن و غش و... بوده و نیز از سویی دیگر مراعات رضایت در راستای اعطای حق مشتری و خریدار خواهد بود. همچنین از سیاق ادله لفظی مانند آیات نورانی قرآن کریم، حرمت کم‌گذاشتن در سنجه معاملات (میزان/ قسطاس) و نیز کالای فروخته شده یا بهای پرداخته شده استنباط می‌شود و علاوه بر آن‌ها وجوب رساندن افراد به سطحی بایسته از مواهب و حقوقی که به سبب معاملات و در چارچوب تبعیت از موازین اسلامی، دارا هستند؛ مفهومی که در قرآن کریم با لفظ «قسط» بیان شده است. در آیات ۸۴ و ۸۵ سوره مبارکه هود و در ادامه ماجرای قوم هود، دو فقره از دو آیه شریفه گواه دو قاعده فقهی مزبور است: «وَلَا تَقْصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ» «أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ». بنابراین صرف مبارزه با عوامل منفی که سبب نقصان در سنجه معاملات خواهد شد برای رسیدن مردم به حقوق بایسته کافی نیست و از سیاق آیه ۸۵ برمی‌آید که ایفاء که علاوه بر جبران نقص، اعطای کامل حق را نیز شامل می‌شود به صورتی لازم است که ارزش داری‌های مردم کاهش نیابد. در صورتی که قسط صرفاً شامل مبارزه با عوامل منفی بود نیاز به تکرار مجدد، امر به ایفاء آن و نیز سایر اوامر در آیات قرآن کریم در مورد لزوم تحقق این عنوان نبود.

۳-۲. نقش دولت اسلامی در تنظیم قیمت‌ها و حمایت از مصرف‌کننده

در سابقه تاریخی ایران و کشورهای اروپایی نیز شورش‌های متعددی در مورد آزادسازی قیمت‌ها انجام شده است. در سال ۱۹۷۱ ادوارد پالمر تامسون، مورخ انگلیسی مقاله‌ای در مورد شورش‌های

نان در انگلستان قرن هجدهم منتشر نمود و از اقتصاد اخلاقی به جای اقتصاد بازار آزاد سخن گفت. همچنین استفان کرونین نیز با الهام از روش تامسون مقاله‌ی «نان و عدالت در ایران عصر قاجار» منتشر نمود و در آن «تقلیل اقتصادی احمقانه» را در توضیح شورش‌های غذایی قویاً رد کرد. او می‌نویسد: «از منظر تامپسون این شورش‌ها (در انگلستان) صرفاً واکنش‌هایی غریزی (علیه گرسنگی) یا «علیه شکم» نبودند؛ برعکس تامپسون استدلال می‌کند که فرهنگ سیاسی (ذهنیت) شورش‌گران نان و به خصوص احساس حقانیتشان نسبت به کار خود را عوامل مهم در فهم شیوه کارشان می‌دانست. این هماهنگی در میان تهیدستان به‌خصوص برای می‌گشت که آنها حقوق یا رسوم سنتی خود را دارند، در امور مربوط به «حلال و حرام»، و در شیوه‌های تولید، آسیاب، پختن و خرید نان دفاع می‌کنند و در این دفاع از حمایت بیشتر توده‌ای حاضرند. به عبارت دیگر گران‌فروشی، احتکار، سودجویی و گرانفروشی به قصد کسب درآمد بیشتر و به ضرر جمعی، خشم مردم را برمی‌انگیخت. همین‌ها باعث شورش‌های نان می‌شدند نه گرسنگی. دوم تامسون اشاره می‌کند که این مفهوم از «اقتصاد اخلاقی» مستقیماً از نظام پدرسالار نخبه‌گرای قدیمی‌تر است، که در عرف و به ویژه در قانون تنظیم بازارهای تجسم یافته‌ها و حمایت‌هایی از مصرف‌کنندگان می‌شود. هدف توده تقویت این پدرسالاری قدیمی و «نرخ‌گذاری» بود نه «غارت انبارهای غله و دزدی». در واقع مصمم به اجرای قانونی بودند که «نرخ» می‌خواندند؛ قانونی که مقامات می‌توانند اجرا کنند ولی اجرا نمی‌کردند... در نهایت، تامپسون اشاره کرد که تنش‌های منحصربه‌فرد شورش نان قرن هجدهم انگلستان ناشی از این حقیقت بود که قیم مآبی قدیمی به شدت توسط مفاهیم بازار آزاد به چالش کشیده شد.»

همچنین کرونین در مقاله خویش به نقش محتسب و دفترچه حاوی خلاصه‌ای از دستورالعمل‌های فقهی همراه آنان اشاره می‌کند: «دفترچه راهنمایی حاوی خلاصه‌ای از قوانین فقهی برای استفاده محتسب در دسترس بود. در موضوع تهیه نان فقها به سه موضوع اصلی پرداختند: احتکار، کنترل قیمت و فروش اجباری». در مورد تعیین قیمت نیز کرونین می‌نویسد: «اگرچه تعیین قیمت امتیاز خداوند محسوب میشد، برخی از فقها آن (تعیین قیمت) را به نفع عموم و جلوگیری از ضرر در زمان قیمت‌های بالا مجاز می‌دانستند. یکی از این مصالحه‌ها، که اغلب در ایران اتخاذ میشد، این بود که محتسب برای رسیدن به قیمت توافقی با بازرگانان اقدام کند. سپس نرخ مورد توافق را اجرا میکرد و هر تاجری را، که قیمتش از آن بالاتر میرفت، تنبیه

می‌کرد. حرّ عاملی به طور خاص اظهار داشت که فقها باید تلاش کنند تا محترکان را متقاعد کنند که اجناس را به نرخ معقول بفروشند؛ اما اگر آن‌ها امتناع کنند، فقها باید با نرخ متوسطی خرید کنند و آن را به فقرا بفروشند» (کرونین، ۱۳۹۹: ۵۵).

از سویی دیگر حدود عقلانی بودن یا عقلی بودن برخی عناوین فقهی و اخلاقی و میزان افتراق و اختلاف آن‌ها با مفاهیم مشابه در نظام اخلاقی سرمایه‌داری قابل توجه است؛ مشابهت‌سازی بدون ژرف‌کاوی در وجوه افتراق و اشتراک عناوین در دو باعث قضاوت زود هنگام توسط برخی محققان شده است. در نظام لیبرالیستی نیز مبارزه با کم‌فروشی و غش در معامله وجود دارد اما بسیاری از معاملات بر اساس ریسک و قمار انجام می‌گیرد و پایه غرری بر مبنای تعریف غرر به خطر در آن دیده می‌شود. از سویی دیگر عناوین یاد شده صرفاً در چارچوب قانون مدنی و به صورتی است که نظم خودجوش بازار و آزادی رقابت اقتصادی آسیبی نبیند و صرفاً هر کدام از این عناوین تا جایی ممنوع خواهد بود که به آزادی و فعالیت دیگر عاملان اقتصادی ضرر وارد نماید. بنابراین اگر حق تولید ثروت صرفاً در اختیار شرکت‌های دارای نفع مشترک با الیگارش‌های مالی و تجاری و بانک‌ها باشد، مقوله تولید، احتکاری گشته و در اختیار گرفتن نیروی کار در ازاء اعطای کارت خرید اعتباری از طریق مشغول نمودن ذمه افراد به وام دنبال شده و قوانین آهنین کار بعضاً توسط خدمات تأمین اجتماعی تعدیل می‌گردد و مبارزه با گران‌فروشی و نیز غش در معامله و... در چارچوب حقوق مدنی موجه خواهد بود. بنابراین برخی عناوین فقهی مانند حرمت اخلال در نظام اقتصادی در صورتی که جزء قواعد عقلایی فرض گردند، در مرحله تشخیص اخلال، گاه به نحو تشخیص مصداق اخلال و گاه به نحوی که اگر قاعده شرعی را بدانند، آن مصداق را اخلال می‌دانند، معتبر خواهد بود. همچنین در تعریف مفاهیم موجود در ادله لفظی در آیات و روایات، در برخی موارد با تخطئه مصداقی و در برخی دیگر با تخطئه مصداقی روبه رو هستیم.

۳-۳. اصول فقهی مرتبط با قیمت (قسط و ایفاء حق، نهی از غرر و غبن)

در مورد اراده تشریعی خداوند و کشف این اراده، دو نظریه خطابات قانونیه و انحلال در میان دانشمندان علم اصول فقه وجود دارد. بر مبنای خطابات قانونیه، تقنین عقلانی، معیار حق است و آنچه در قانون ثابت بشود، عقلاء آن را حق فرد می‌دانند و آنچه قانون با آن مقابله کند، حق او نمی‌دانند. آنچه در شریعت جاری است این است که به جای قانون‌گذار عرفی (طاغوت) خداوند قرار گرفته و

بنابراین در تعریف مفهوم باطل در آیه ۲۹ سوره مبارکه نساء «لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ»، این نوع تخطئه، تخطئه مصداقی و نه مفهومی است؛ از سوی دیگر با تخطئه مصداقی، حقیقت شرعیه تشکیل نخواهد شد زیرا این نوع تخطئه، مفهوم را تغییر نمی‌دهد.

«بنابراین مستفاد از آیه شریفه دو قاعده فقهی است که یک ضابطه این خواهد بود که هر چیزی شارع به آن باطل گفت، حق تصرف در آن وجود ندارد مگر جایی که شارع قرینه‌ای ذکر نماید. ضابطه دیگر نیز چنین استفاده می‌گردد که در هر معامله‌ای که قاعده تجارة عن تراض، صادق بود اصل بر این است که آن معامله صحیح باشد مگر در جایی که دلیلی بر خلاف آن وجود داشته باشد.» (حسینی نسب: ۱۴۰۴)

آنچه نباید از نظر دور داشت این است که هرچند در تشخیص برخی مفاهیم و مصداق، عرف عقلایی در فقه اسلامی مورد رجوع قرار گرفته است اما همه مفاهیم در فقه و اخلاق اسلامی از نظر ماهوی همانند یکدیگر نیستند. علاوه بر این، این عناوین صرفاً در حوزه فقه معاملات فردی نباید نگریسته شوند. دولت اسلامی به عنوان مهمترین نهاد تاریخی دارای مالکیت بر بسیاری از منابع عمومی، بایستی در معاملات خود اصل تراضی مسلمانان را رعایت نماید.

در توضیحاتی که در مورد سازوکار تنظیم قیمت خواهیم داد روشن می‌شود که در دیدگاه مارکسیستی در عمل قیمت‌ها صرف نظر از نظام اجتماعی از ارزش منحرف می‌شوند، درحالی که در نظام سرمایه‌داری این گونه انحرافات بازتابی از «آناشری بازار» و روابط اجتماعی متخاصم است. در سوسیالیسم این انحرافات محصول سیاست‌های عامدانه‌ای هستند که توسط دولت و بر اساس برنامه‌ریزی با شعار نفع توسعه اقتصادی و عدالت اجتماعی به کار گرفته می‌شوند.

در راستای تلاش جهت مشابهت‌سازی مفاهیم، کهلر معتقد است سازوکار آزادانه قیمت‌گذاری، اصلی اسلامی و موافق سرمایه‌داری است که توسط احتکار، انحصار کامل، تبانی، معاملات نهانی و غش در معاملات آسیب دیده و اسلام با این عوامل منفی برخورد نموده است. با این وجود اما نکاتی که نویسنده به عنوان موانع سازوکار آزادانه قیمت‌گذاری برشمرده است در نظام سرمایه‌داری جزء لاینفک عوامل دخیل در شکل‌گیری قیمت محسوب می‌شوند و بنابراین موارد مورد اشاره کهلر به نقض مدعای خویش، یعنی قیمت رقابتی، می‌انجامد.

برخی محققان در تبیین چگونگی تغییر قیمت‌ها در عصر تشریع معتقدند هر دو سطح عمومی و نسبی قیمت‌ها در صدر اسلام و روایات تاریخی به حد تواتر ذکر شده است.

«روایت‌ها و نقل‌های تاریخی در کتابهای روایی شیعه و سنی و پاره‌ای کتابهای تاریخی، فراوان است که در آنها دگرگونی سطح عمومی قیمت‌ها و قیمت‌های نسبی، به روشنی بیان شده است. وقتی مجموع اینها در کنار هم قرار بگیرند، به گونه تواتر معنوی دلالت بر دگرگونی قیمت‌ها دارند. این روایات دو دسته اند: يك دسته آنها دلالت بر سطح عمومی قیمت‌ها دارند و دسته دوم حاکی از دگرگونی نسبی قیمت‌ها هستند.» (یوسفی، احمد، ۱۳۷۹: ۱۶۱) وی در ادامه به تفاوت این دو نوع از روایات می‌پردازد. به عنوان مثال در مورد سطح عمومی قیمت‌ها، روایتی را از کتاب خصال شیخ صدوق به نقل از پیامبر ﷺ و در مورد قیمت‌های نسبی روایتی را از کتاب وسائل الشیعه شیخ حرّ عاملی به نقل از امام کاظم علیه السلام پرداخته است:

«به رسول خدا ﷺ گفته شد: قیمت افزایش و کاهش می یابد، ای کاش برای کالاها قیمت تعیین می کردی. رسول خدا ﷺ فرمود: حاضر نیستم خدا را با بدعتی ملاقات کنم که کسی در آن از من سبقت نگرفته باشد. بندگان خدا را آزاد بگذارید تا بعضی از بعضی دیگر استفاده کنند» کلمه (الاسعار) جمعی است که (الف و لام) دارد و قیمت همه، یا بیش تر کالاها، یعنی سطح عمومی قیمت‌ها منظور است. و دلالت عبارت: (إِنَّ الاسعار تزد و تنقص) بر نوسان سطح عمومی قیمت، آشکار و روشن است...) علی بن ابراهیم از پدرش و او از عبدالله بن عمر نقل می کند: کُنَّا بِمَكَّةَ فِصَابِنَا غَلَاءَ فِي الْإِضَاحِ فَاشْتَرَيْنَا بَدِينَارًا، ثُمَّ بَدِينَارَيْنِ، ثُمَّ بَلَغَتْ سَبْعَةٌ، ثُمَّ لَمْ تَوْجَدْ بِقَلِيلٍ وَلَا كَثِيرٍ فَرَفَعَ هِشَامُ الْمَكَارِيَ رَقْعَةً إِلَى أَبِي الْحَسَنِ فَاخْبَرَهُ بِمَا اشْتَرَيْنَا ثُمَّ لَمْ نَجِدْ بِقَلِيلٍ وَلَا كَثِيرٍ، فَرَفَعَ: انظروا الثمن الاول و الثاني و الثالث ثم تصدقوا بمثل ثلثه: ما در مکه بودیم که با گرانی گوسفندهای قربانی روبه رو شدیم، ابتدا هر گوسفند را يك دينار خریدیم، سپس دو دينار، آن گاه قیمت هر گوسفند به هفت دينار رسید، بعد از آن، گوسفندی برای قربانی یافت نشد. هشام مکاری نامه ای به امام کاظم ﷺ نوشت و جریان را شرح داد. حضرت در جواب نوشت: قیمت گوسفند اول، دوم و سوم را در نظر بگیر بد و متوسط قیمت آنها را صدقه بدهید. (((یوسف، احمد، ۱۳۷۹: ۱۸۶)

البته آن‌چه در حکم فقهی قیمت‌گذاری مغفول مانده است احتکاری بودن منابع و امکان تولید و توزیع ناعادلانه منابع است که معمولاً دولت‌های پیرو سرمایه‌داری در همین چارچوب رفتار می‌نمایند که این امر، حمایت از مصرف‌کننده خصوصاً در اقلام مصرفی و غذایی را امری ضروری می‌نماید. به عبارت دیگر اقتضانات جمعیتی و وسعت جغرافیایی و شرایط جدید تولید صنعتی به نحوی است که بدون مداخله دولت و در صورت آزادسازی قیمت‌ها، اثرات اجتماعی و اخلاقی بسیاری بر جامعه تحمیل خواهد شد.

۴. اخلاق اقتصادی

۴-۱. قیمت و عدالت توزیعی

در یک اقتصاد بازار به اصطلاح رقابتی سرمایه‌داری گفته می‌شود که قیمت‌ها توسط نیروهای عرضه و تقاضا تعیین می‌شوند، سمت عرضه توسط هزینه‌ها اداره می‌شود، به نحوی که قیمت محصولات تمایل دارد با هزینه نهایی تولید (یا هزینه در نقطه سر به سر بنگاه) تعدیل شود در حالی که قیمت عوامل تولید متناسب با بازده نهایی آن‌هاست (هزینه فرصت). بنابراین، در نقطه‌ای که به لحاظ سودآفرینی صرفه اقتصادی نداشته باشد بنگاه تعطیل می‌شود، اما عوامل تولید که شامل زمین، نیروی کار، سرمایه و کارآفرینی است در صورتی در تولید وارد می‌شوند که هر کدام نسبت به موارد مشابه دارای مزیت یا همان سودآوری بیشتر باشد.

در واقع نیروی کار، اعم از کارگر ساده یا نیروی ماهر، در صورتی انتخاب می‌شوند که کارآفرین در مقایسه بتواند سود بیشتری از آن‌ها کسب نماید و آن‌ها جز تشکیل اتحادیه‌های کارگری، مهندسی، چانه‌زنی در نرخ بهینه دستمزد و اموری از این قبیل اراده مستقلی ندارند. کارآفرین شخصی است که با دراختیار داشتن پول و ارتباط با بانک و نیز برخورداری از امکانات تولید دارای طرح بوده و به عبارتی به حدی از اطلاعات توزیع شده دست یافته است که می‌تواند سودآوری را تشخیص دهد و چرخه تولید را از طریق به کارگیری و استخدام نیروی کار جلو ببرد. از سوی دیگر، سمت تقاضا تحت تأثیر ترجیحات کم و بیش ذهنی خریداران است. در نتیجه روابط «هزینه-ترجیح» قیمت‌ها به عنوان «قیمت‌های کمیاب» توصیف می‌شوند، بنابراین سازوکار قیمت‌های سرمایه‌داری عمده‌تاً در مواجهه با نوسانات مکرر و گسترده شکل می‌گیرند.

در مکتب رقیب یعنی در نظامی سوسیالیستی، شورای وزیران یا کمیته برنامه‌ریزی قیمت دولتی به‌ویژه در قیمت‌های مربوط به هزینه‌های زندگی مداخله می‌کرده است. این نظام‌ها رقابت در بازار به عنوان «آنارش بازار» شناسایی می‌پنداشتند و قیمت را بر اساس هزینه‌های متوسط تعیین می‌کردند و مفهوم «نهایی گرایی»^۱ را ذهنی و غیرعلمی می‌دانستند، ولی برخی محصولات

۱. نهایی گرایی یا مارجینالیسم نظریه‌ای اقتصادی است که سعی می‌کند تفاوت در ارزش کالا و خدمات را با استفاده از میزان مطلوبیت نهایی آن‌ها توضیح دهد.

خصوصی، به ویژه از زمان وقوع اصلاحات اقتصادی در دهه ۱۹۵۰ در کشورهای اروپایی سوسیالیستی، کم‌وبیش بر اساس عرضه و تقاضا قیمت‌گذاری می‌شدند. در نظام‌های سوسیالیستی عنوان می‌شد قیمت نشان کمبود نیست و نیز تولید به صورت مادی و تخصیص منابع با توازن مواد، موازنه گردیده و نقش قیمت در آن حداقل است؛ قیمت نمادی حسابداری است و مانند سرمایه‌داری انعکاسی از «قیمت‌های احتکاری» و نمودی از ارزش نیست. همچنین هیچ قیمتی برای زمین‌های اجتماعی سوسیالیستی وجود نداشته است و زمین‌ها در اختیار دولت بوده‌اند.

همچنین در اثر اصلاحات در برخی از کشورهای سوسیالیستی نظام قیمتی پیچیده یا انعطاف‌پذیر ایجاد شد و علاوه بر قیمت‌های ثابت قیمت‌های سقف (زیر قیمت‌های عرضه و تقاضای بازار)، قیمت‌های محدوده آزاد (حرکت آزاد در محدوده‌های تعیین‌شده) و قیمت‌های بازار آزاد (بدون محدودیت‌های تعیین‌شده) اجرا می‌شده است. (Wilczynski, 1978: 65) نباید از یاد برد که نظام سوسیالیستی در واقع با دولتی کردن سرمایه‌ها و صنایع و زمین سرمایه‌داری را امری محتوم و بعضاً رهایی‌بخش می‌داند و مارکس همه شیوه‌های تولید گذشته را اساساً محافظه‌کارانه قلمداد می‌کند.

آنچه در نظام سرمایه‌داری وجود دارد، در سمت تقاضا تبلیغات و پروپاگاندا جهت‌دار شده، ذهن مخاطبان را به خود جلب شود؛ البته در این نظام نیز بخش زیادی از قیمت‌ها به صورت رقابتی به دست نمی‌آید، بلکه به سادگی توسط فروشندگانی تعیین می‌شود که از قدرت انحصار کامل یا انحصار چندجانبه خود استفاده می‌کنند و این امر ممکن است توسط شرکت‌های صنعتی بزرگی که به دنبال «حفظ قیمت فروش مجدد» هستند نیز اعمال شود.

قراردادهای کارتل و مناقصه تبانی ممکن است عناصر همان رقابت‌ها را نیز حذف نمایند. بسیاری از قیمت‌ها نیز توسط دولت‌ها با تحمیل مالیات‌های غیرمستقیم یا یارانه‌ها «تحریف» می‌شوند، به طوری که قیمت‌های واقعی بازار بالاتر یا کمتر از قیمت‌های اصلی «هزینه عوامل» است.

برخی از قیمت‌ها در نظام سرمایه‌داری، به ویژه خدمات عمومی (حمل و نقل، فاضلاب، تأمین آب و برق) و محصولات کشاورزی، تحت طرح‌های بازاریابی و تثبیت کشاورزی توسط مقامات دولتی یا نهادهای نیمه‌دولتی تعیین می‌شوند و در برخی دهه‌ها، با موج نئولیبرالیسم، حجم این رویکردهای دستوری بیشتر می‌شود.

بنابراین، نوع شکل‌گیری قیمت آنچنان که مورد نظر کهلر بوده، واقع نشده و نیز ربط آن به نظریه ارزش، سرمایه و نوع نگاه به عوامل تولید در اسلام و سرمایه‌داری به درستی مورد واکاوی قرار نگرفته

است. او بسیار زود هنگام به حکم غلطی در تشابه این دو رسیده است.

محمد باقر صدر (ره) معتقد است در نظام سرمایه‌داری مصلحت تولید توجیه‌گر روابط مربوط به توزیع ثروت است و در نظام سوسیالیستی هر رابطه تولیدی جبراً منشأ رابطه معینی از توزیع است، اما در نظام اسلامی مناسبات توزیع ثروت بر حقوق ثابت انسانی و منطق جانشینی خدا بر روی زمین استوار است. (شهید صدر، ۱۳۹۸: ۸۴) این منطق اسلامی که پیامبر ﷺ حق تولید و توزیع را برای همه ثابت می‌داند، در جای‌جای کتاب کهلر نیز منعکس شده است اما وی منطق اسلامی را شامل منطق نبوی، خلفای راشدین، اموی و عباسی می‌داند و همه را یک منطق فرض نموده است. در نظام اسلامی اصل بر نقش مردم در اقتصاد است و دولت از سویی نباید مانند دولت سوسیالیستی تصدی‌گری نماید و از طرف دیگر نباید مانند نظام سرمایه‌داری باشد که در کارآفرینان صرفاً افرادی هستند که با بانک رابطه بهتری داشته و از امتیازات ویژه تولید و تعیین قیمت‌ها یا مداخله در تعیین قیمت‌ها، سهم بیشتری دارند. در نظام اسلامی، بخش سوم (مردم در برابر بخش عمومی و خصوصی)، اقتصاد بر مبنای زیست مؤمنانه شکل گرفته و نفع شخصی در نفع اجتماعی دنبال می‌گردد و تجمیع و تمرکز سرمایه و کار و تجارت صرفاً از آن طبقه‌ای خاص از بورژواها یا دولت و شرکت‌های بزرگ نیست.

۲-۴. اخلاق اقتصادی در اسلام

در نظام سرمایه‌داری طبقاتی ریسک‌های متعددی وجود دارد که پس از یک دوره گذار از سرمایه‌داری به دوره دیگر متفاوت می‌شوند و عموماً گریبان فقرا را می‌گیرند؛ ریسک سرمایه، ریسک مصرف و ... که از آن به‌عنوان دوره‌های رشد و رونق در اقتصاد یاد می‌شود.

کهلر همچنین در مورد نظریه تعیین قیمت‌ها و اساس منطق اقتصادی سود تجاری به نقش ابن خلدون اشاره می‌کند و قیمت را از سه عنصر متشکل می‌داند: هزینه‌های تولید، مالیات و سود (کهلر، ۲۰۱۴: ۲۶۶)، اما سرچشمه فعالیت اقتصادی در عنصر نهایی قیمت‌ها، یعنی سود، نهفته است. (کهلر، ۲۰۱۴: ۲۶۳)

وی سپس از قول ابن خلدون، بازرگانی را بهره‌ور ساختن مال از راه خریدن کالا به بهای ارزان و فروختن آن به بهای گران می‌داند که بر دو نوع است: ۱. انبارکردن به قصد بهره از نوسانات بازار. ۲. حمل کالا به شهرهای دیگر که رواج کالا در آنجا بیشتر است.

واضح است که، حتی طبق دیدگاه خود مؤلف، گونه اول از بهره‌ورکردن مال مصداق احتکار بوده و در منطق اسلامی جایی ندارد و گونه دوم نیز باید امکانی در دست عموم مردم باشد و این گونه تجارت همراه با سود منصفانه باید به رونق تولید کمک نماید، نه اینکه صرفاً نیازهای کاذب در ملت‌ها شکل دهد و بعد آن را همراه با بهره‌کشی از کارگران پاسخ گوید؛ همانند کاری که شرکت‌های غول‌آسای تلفن همراه انجام می‌دهند. آن‌ها نسل‌های جدید تلفن همراه را طی زمان‌های کوتاه و از طریق تبلیغات به کشورهای دیگر وارد می‌کنند و به سود سرشاری دست می‌یابند اما نتیجه آن چیزی جز خودکشی کارگران چینی، تایوانی، ژاپنی و ایجاد رقابتی مخرب در کشورهای مقصد صادرات این کالاها نیست.

۳-۴. اخلاق اقتصادی در نظام سرمایه‌داری

کehler معتقد است تعاریف سرمایه‌داری همچنان گنگ و مبهم‌اند، اما آنچه تعاریف بر آن توافق دارند این است که جامعه سرمایه‌داری به دلیل تلاش برای کسب سود بیشتر مدام در حال تغییر است. (کehler، ۲۰۱۴: ۳۳۶) این عقیده توسط برخی متفکران غربی با صراحت بیشتری بیان شده است. «روی آوردن به پس‌انداز درازمدت به حداقلی از پایداری زناشویی و خانواده وابسته است و اقتصادهای سرمایه‌داری پیشرفته با تأیید و تشویق برخی عادات ذهنی، زندگی زناشویی و خانواده را ناپایدار و بی‌دوام کرده‌اند.» (گری، ۱۳۹۸: ۲۱۹)

جان‌گری، فیلسوف آمریکایی، معتقد است: «شکست صورت‌های سنتی زندگی خانوادگی در کشورهای به اوج خود رسیده است که مثل ایالات متحده آمریکا تمامی همت خود را صرف آزادکردن بازارها کرده‌اند ... تغییرات سریع اقتصادی جوامع مدرن متأخر نشان داده است که با ارزش‌های سنتی سر سازگاری ندارد. ارزش‌های انتخاب و تحقق بخشیدن به خویش که در اقتصادهای فردگرایانه نوآور متجسم می‌شوند به درون زندگی خانوادگی سرریز می‌کنند». وی همچنین بازار آزاد را با ارزش‌های بورژوازی متضاد می‌بیند: «عدم امنیت شغلی گسترده‌ای که اقتصادهای بازار آزاد به بار می‌آورند ساختارهای شغلی و حرفه‌ای بورژوازی را می‌فرساید و از میان می‌برد. اقتصادهای مدرن و متأخر همزیستی پایداری با ساختارهای سنتی اجتماعی ندارند.» (گری، ۱۳۹۸: ۲۳۲). جان‌گری حتی پا را فراتر نهاده و از نظر او فمینیسم و سرمایه‌داری هماهنگ هستند: «تصادفی نیست که خانواده پدرسالار در جوامعی بارزتر از همه به چشم می‌آیند که در آن‌ها زندگی

اقتصادی‌ای که سرمایه‌داری لیبرال برای زنان فراهم می‌آورد با حفظ خانواده‌های سنتی سازگاری ندارد». او ادامه می‌دهد «علل بالارفتن سطح جرم‌وجنایت را با قطع به یقین نمی‌توان معلوم کرد اما دشوار می‌توان توأمانی و همنشینی آزادسازی اقتصادی را با وقوع روبه‌فرونی انواع و اقسام جرایم در سطح جهان صرفاً تصادفی دانست.» (گری، ۱۳۹۸: ۲۳۵)

از مشترکات دیگر تعاریف سرمایه‌داری از دیدگاه کهلر این است که سرمایه و کار را بخش‌های متفاوتی عرضه می‌کنند. سرمایه‌گذاران می‌توانند اعتباراتشان را به چند فعالیت اقتصادی مختلف اختصاص دهند. پول موردنیاز این فعالیت‌ها هم از راه وام تأمین می‌شود و هم از طریق سرمایه‌گذاری‌ها؛ یعنی سرمایه‌داری نیازمند ابزارهای خاصی مانند پول است؛ ابزاری که تقسیم‌کننده رايج ارزش کالاهاست و به کار ذخیره ثروت برای استفاده‌های آتی می‌آید یا ابزاری مثل قراردادهای که نحوه تقسیم سهم‌های نهایی را میان تأمین‌کنندگان سرمایه و تولیدکنندگان کار معین می‌کند. (کهلر، ۲۰۱۴: ۳۳۶)

بنابراین، همان‌طور که کهلر تصریح می‌کند، پول به‌عنوان محرک فعالیت‌های اقتصادی بوده و فرد کارآفرین، یا به عبارت دقیق‌تر ماجراجو و جسور، فردی است که از طریق روابط حسنه با بانک و نیز ائتلافی که با سایر سرمایه‌داران برقرار می‌نماید جذب سرمایه کرده و از همین‌جا مفهوم مدرن «شرکت» متولد می‌شود که ارتباط نزدیکی با بازار پول و سرمایه و نهادهای آن، یعنی بانک و بورس، دارد و آن افراد جسور یا شرکت‌های ائتلافی یا غیره هستند که ارزش عوامل سهام در تجارت و تولید را مشخص و ارزش کالاها را معین می‌کنند.

در نظام سرمایه‌داری ارزش پول با سطح قیمت‌ها مشخص می‌شود که در رابطه‌ای معکوس با نوسانات قیمت تغییر می‌نماید و درواقع سرمایه‌داران با دو ابزار مالکیت پول و ارزش پول و کالا می‌توانند چرخه اقتصاد را به نفع خود تغییر دهند. همچنین جدایی کار و سرمایه نیز مهر تأییدی بر این است که تحرک اجتماعی و عزیمت از طبقه نیروی کار به طبقه سرمایه‌دار، امری دشوار است.

مفهوم آزادی، که به نظام اقتصادی سرمایه‌داری اطلاق می‌شود، درواقع آزادی حرکت سرمایه توسط سرمایه‌دار است به هر جایی که هزینه فرصت و سود نهایی بیشتری برای آن‌ها ایجاد نماید. از همین نقطه است که حدود دولت مدرن ترسیم می‌گردد، دولتی که باید کمترین مداخله را در فرایند یادشده و بیشترین مداخله و تلاش را در جهت کسب سود خویش و ایجاد «تعالی» یا «ثبات» یا «رشد» اقتصادی داشته باشد.

منظور از تعادل و ثبات بازگشت دوره‌های رکود و بیکاری به حالت طبیعی، یعنی رفاه سرمایه و سرمایه‌دار و بازگشت مجدد برخی از کارگران بیکار شده به کار و بیکار شدن برخی دیگر، تا آنجایی است که اشتغال، یعنی سطحی از اشتغال که بهره‌ور باشد (سود بیشتر سرمایه را تضمین نماید)، محقق شود. در برخی مکاتب یا کشورها رسیدن به رشد اقتصادی یعنی معین کردن نقاطی که هنوز ظرفیت خالی اقتصادی وجود دارد و سرمایه‌داران پیشرو یا به اصطلاح کارآفرینان با کشف آن‌ها و با کمک اعتبارات بانکی بتوانند نظام تولید را پیش ببرند و به توصیه‌ی دسته‌ی دیگری از اقتصاددانان، مانند شومپتر، فرایند خلق ثروت و تخریب خلاق (ازدور خارج شدن نوآوری‌های سابق و نیز امحای پول تزریق شده) را هدایت نمایند.

بنابراین، مقصود هر دو صنف از اقتصاددانان رشد یا ثبات مخصوص به رفاه سرمایه، و نه رفاه عمومی، و نیز بهبود شرایط کسب و کار سرمایه‌داران است. در نهایت برخی دولت‌ها و مکاتب که طرفدار دولت رفاه هستند بازتوزیع مالیات را به ضرر سرمایه‌داری و به نفع دموکراسی موجه می‌دانند، گرچه برخی دیگر مالیات اخذ شده را نه در جهت رفاه بلکه در جهت ایجاد قدرت خرید موقت و پابرجا ماندن چرخه‌ی اقتصاد سرمایه‌داری تلقی می‌کنند.

البته نسبت نفع دولت و بخش خصوصی و الیگارش‌ی به وجود آمده از ائتلاف دو بخش عمومی (دولت) و خصوصی، خود منشأ تفاوت برخی کشورها در پیاده‌سازی شکل ظاهری سرمایه‌داری است که منشأ نظریاتی در اقتصاد سیاسی بین‌الملل شده است. طبق این نظریات، نیروهای سوم (الیگارش‌هایی همانند جورج سوروس در آمریکا)، در کنار دو بخش سرمایه‌داری دولتی و خصوصی، بازیگران مهمی در اقتصاد بین‌الملل هستند. (گیلیس، ۱۴۰۱: ۳۶۰). به زعم کهلر نقش دولت سرمایه‌داری حداقلی و نیز آزادی بخش است: «عاملی که نبودش در میان این عوامل توان بخش سرمایه‌داری به چشم می‌خورد وجود حکومت قدرتمند است.» (کهلر، ۲۰۱۴: ۳۳۶)

این دیدگاه توسط برخی اقتصاددانان مانند کارل پولانی نقد شده است: «بازارهای آزاد پدیده‌هایی خودانگیخته نیستند؛ آن‌ها ساخته‌ی قدرت دولت‌اند. بازار آزاد در بریتانیای قرن نوزدهم مولود استبداد پارلمانی بود. بازار آزاد با حکم دولتی قدرتمند و قوی بنیان گرفت. بازار آزاد محصول هزاران تغییر برنامه‌ریزی نشده مثبت نبود، بلکه محصول سیاست قاطع دولت بود. حقوق مالکیت از طریق حصارکشی خلق یا لغو می‌شد و سنت‌هایی که قبلاً مبادلات بازاری در آن محصور بودند از میان برداشته می‌شدند. دوره‌ی میانی ویکتوریایی شاید به شکلی استثنائی دوره‌ی مطلوبی برای بازارهای آزاد

بود، زیرا علاوه بر سنت فرمان‌فرمایی نامحدود پارلمانی سرمایه‌داری کشاورزی هم در انگلستان تاریخی درازی داشت که لیبرالیسم اقتصادی می‌توانست بر آن بنا شود. علی‌رغم این محیط مناسب، بازار آزاد انگلیسی در آن شکل بسیار نامقیدش‌دیری نیابد؛ تا شروع جنگ جهانی اول این نوع بازار دستخوش تنظیماتی شده بود. مجموعه‌ای از مداخلات قانون‌گذارانه ناهماهنگ، که بخشی از یک طرح بزرگ نبودند بلکه واکنش‌هایی در برابر مسائل خاصی چون ایمنی در کارگاه‌ها و کارخانه‌ها بودند، از میزان خصومت کارکرد بازار نسبت به نیازهای اجتماعی کاستند. بازار آزاد که محصول سیاست عامدانه دولت بود، به‌صورت خودانگیخته کم‌کم از میان رفت». (گری، ۱۳۹۸: ۲۴۰)

بنابراین، بازار آزاد در پیوند با دولت مدرن سرکوبگر (در ادبیات اقتصادی دولت حداقلی یا دولت رفاه مالیات‌بگیر) با سست‌نمودن بنیان‌های خانوادگی، خانواده را به خانوار تنزل داده و دولت مدرن با نهادها و قوانین قضایی خود که ضامن مالکیت خصوصی سرمایه‌داران است در فرایند تبدیل این خانوارها به افرادی جنسیت‌زدایی شده (فارغ از تفاوت‌های زنانگی و مردانگی) و تبدیل بخش‌های عمومی به بنگاه‌های اقتصادی نقش‌آفرینی می‌نماید. این نقش دولت بسته به میزان قدرت بخش خصوصی و بخش سوم (بخش الیگارش‌ی که ماحصل نهاد قدرت هستند و به ثروت‌هایی بعضاً کمتر و بعضاً بیشتر از حد بخش خصوصی اما با نفوذی بیشتر دست یافتند) و نسبت آن با سرمایه‌داری جهانی از دولتی به دولت دیگر متفاوت است و انواع سرمایه‌داری چینی، ژاپنی، آمریکایی، آلمانی و ... را می‌توان متصور بود.

پس همان‌گونه که در نظام‌های سوسیالیستی، استبداد دولتی با تصدی اکثر مالکیت‌ها زمینه شکوفایی استعدادهای مردم را می‌خشکاند، در نظام سرمایه‌داری نیز به نحوی که یاد شد مردم از صحنه اقتصاد عمومی کنار گذاشته می‌شوند، درحالی که اساس فلسفه اقتصادی اسلامی بر تعاون دولت و جامعه و مهار هر دو توسط شرع و قانون استوار است. بر این اساس، حاکمیت طبقه‌ای از مردم اعم از دولت، سرمایه‌دار، الیگارش‌ی و ... بر طبقه‌ای دیگر ممنوع بوده و اصل بر تعاون خواهد بود.

۶. تفاوت بنیادین منطق توزیع ثروت در اسلام و سرمایه‌داری

دلالیت آیات و روایات در ایفاء حقوق بایسته مسلمانان بر این است که نمی‌توان بخشی از جامعه را به کارهای سخت مانند معدن‌کاری، مشاغل کارگری، پرستاری و به طور اعم مشاغل کاربر با درآمد کم به کار گرفت و در چارچوب تراضی و قرارداد صحیح شرعی به آنان مزد پرداخت نمود اما

دسترنج آن‌ها را به بازار آزاد سپرد تا شرکت‌های بانکی و بورسی در معاملات ثانویه درآمدهای گزافی به دست آورند.

۶-۱. نقد کهلر بر اساس نظریه «حق تولید» و «جانشینی انسان در زمین» (شهید صدر)

این مهم در نظریات شهید صدر (ره) با عنوان ممنوعیت بازارهای ثانویه در بورس که مبتنی بر کالا نبوده و بدون قبض کالا و بر اساس ذهنیت تحویل کالا، معاملاتی صورت می‌گیرد مورد انتقاد قرار گرفته است. ایشان تصریح می‌نماید: «بدون پرداخت مال حقیقی نمی‌توان ذمه کسی را از طریق وام مشغول کرد؛ زیرا در عقد وام، قبض (دریافت مال) شرط است. بنابراین کلیه اوراق بهاداری که ساخته و پرداخته و پرداخته ذهن دهن سرمایه‌داری غربی است و در آن فرصتی طلایی برای رشد سرمایه بدون این که انجام شود یافته است، باطل است. (شهید صدر، ۱۳۹۸: ۶۳)

یکی از مهمترین نکات در کشف بیماری اجتماعی در ساحت نظریه‌پردازی، تشخیص صحیح علت مشکلات نظام اجتماعی و راه حل بایسته برای آن است؛ برخی مشکلات ریشه در ذهن و اخلاق فردی دارد و برخی از آن‌ها محصول شرایط اجتماعی و سیاسی است. برخی منتقدان هگل بر این باور هستند که آن چه او از بی‌نظمی سیاسی تشخیص داد محصول روان پریشان خود او است. پرفسور رابرت تاکر، یکی از این منتقدین بر این است که هگل و دو شاگرد مهم او یعنی فوئرباخ و مارکس علل نادرستی برای از خودبیگانگی ارائه دادند که اولی آن را ناشی از مذهب و دومی آن را ناشی از سرمایه‌داری می‌دانست و بر این عقیده بود که انسان به سبب پول‌پرستی و تقسیم کار، که از عواقب سرمایه‌داری است، از خود و از دیگر هم‌نوعان بیگانه می‌شود. تاکر معتد است هر دو، سرمایه‌داری و مسیحیت و از خودبیگانگی را به درستی درک نکردند؛ از خودبیگانگی در صورت ظاهری آن نه یک واقعیت مذهبی است و نه یک واقعیت اقتصادی بلکه می‌تواند بیان مذهبی و اقتصادی پیدا کند. از خودبیگانگی یک پدیده روحی یا آن طور که امروز عنوان می‌شود پدیده‌ای روانی است که از خود انسان و درگیری‌اش با خود و خدا و از کوشش او برای کامل و ابرمرد شدن برمی‌خیزد و تعداد افراد از خودبیگانه هرچقدر باشد باز این مسأله فردی است. بنابراین تاکر از خودبیگانگی را مشکلی روحی و روانی و نتیجه‌ی خواسته‌های مفرط نفس می‌داند. (اسپرینگز، ۲۰۰۳: ۸۷)

در راستای تبیین مفاهیم مرتبط با سرمایه‌داری، برخی همچون مارکس ریشه سرمایه‌داری را به بحث ارزش اضافی و تصاحب آن توسط سرمایه‌داران پیوند دادند و از لزوم لغو مالکیت خصوصی

سخن گفتند و برخی نیز سرمایه‌داری را در پیروی از منظر ماکس وبر، در اخلاق مسیحیت و عقلانیت بوروکراتیک جست‌وجو نمودند.

از منظر شهید صدر (ره)، مصیبت‌های وحشتناک نظام سرمایه‌داری (بیکار شدن کارگران در آغاز انقلاب صنعتی، رباخواری، فتح سرزمین‌ها با استعمار، نابودسازی کالاها و...) ناشی از مالکیت خصوصی نیست بلکه این مصائب مولود منفعت مادی انفرادی است که در نظام سرمایه‌داری معیار زندگی و تنها توجیه‌گر هر گونه رفتار و داد و ستدی شده است. (شهید صدر، ۱۳۹۸: ۳۱۹)

۲-۶. تقابل سودمحوری سرمایه‌داری با عدالت‌محوری اسلامی

البته شهید صدر (ره) به علل اجتماعی و ساختاری نیز در مشکلات سرمایه‌داری توجه نموده و سعی در تبیین آن نیز نموده و مشکلات مکتبی و نارسایی‌هایی ساختاری را با هم نقادی نموده است. ایشان در ابعاد مکتب به نظریه مکتب اقتصاد اسلامی و اخلاقی نایل گردیده و در ابعاد ارزشی تفسیر نوینی از ارزش‌های عقیدتی و اخلاقی از دین را سرلوحه نظریه خویش قرار داده است. به تعبیر واضح‌تر، هم در کارکردهای سود و سرمایه و سازوکار فرآیندهای اقتصادی تصرف نموده و هم در ابعاد فلسفی و اخلاقی آن به یافته‌های بدیلی نایل گردیده است؛ توزیع قبل از تولید را برای شکستن انحصار در «حق تولید» مطرح نموده و اصل تأمین اجتماعی و کفالت عمومی را برای رفع فقر و امکان برابر فرصت فعالیت اقتصادی مطرح نموده است. وی همچنین آشتی برقرار نمودن بین دو معیار فطری انسان یعنی حب ذات (تقدم منافع فردی بر منافع جامعه و عوامل انسجام آن) و معیار فراگیر بودن منافع و ارزش‌های اجتماعی را، رسالت بزرگ دین می‌داند. از نظر محمدباقر صدر آشتی برقرار نمودن بین این دو، حب ذات را که عامل مصیبت و انگیزه خودخواهی به شکل‌های مختلف آن است، تبدیل به عاملی از عوامل خیر و سعادت می‌نماید و دین از راه تفسیر صحیح زندگی و تربیت اخلاقی، عواطف و احساسات گوناگونی را در انسان ایجاد و این احساسات و عواطف با الهام از غریزه حب ذات، اجرای معیار اخلاقی را تضمین می‌کنند. (شهید صدر، ۱۳۹۸: ۳۳۹)

یکی از ابهامات در کتاب کهلر این است که وی نظری را به اشتباه به شهید صدر (ره) منتسب می‌نماید. به نظر می‌آید که وی میان مفهوم «حرّیّة» و لیبرالیسم خلط نموده است و بیان می‌دارد که شهید صدر اذعان نموده که اسلام در اوایل زایش خود بر سرمایه‌داری صحه گذاشته است (کهلر، ۲۰۱۴: ۳۵۲)؛ گرچه این عبارت در هیچ‌یک از کتب آن متفکر یافت نمی‌شود.

که‌لر در انتهای نوشتار خویش ماجرای قرض صلاح‌الدین از صراف یهودی به نام ملکی صادق را نقل می‌کند. در آن واقعه ملکی صادق برای جلب نظر صلاح‌الدین در پاسخ به پرسش وی مبنی بر اینکه کدام دین را صادق و کدام را کاذب می‌داند، ادیان را مانند انگشتی می‌داند که از پدر تنها یک عدد به ارث رسیده، اما مشابه آن در دست همه فرزندان وجود دارد و هیچ‌کدام از فرزندان نمی‌توانند اصل بودن انگشت خود را اثبات کنند. (که‌لر، ۲۰۱۴: ۳۵۳)

به عبارتی دیگر، گویا در نظر وی همه ادیان به قواعد انباشت و ازدیاد ثروت و سود تن داده و خود را ترمیم می‌نمایند و نمی‌توان میان حقانیت آن‌ها داوری نمود و روایتی نیز که که‌لر از اسلام اموی و عباسی ارائه می‌دهد و آن را در امتداد منش اقتصادی و الهیاتی پیامبر ﷺ می‌داند در واقع بازسازی صورتی از دین است که با قواعد لیبرالیستی به وفاق و هماهنگی دست یافته باشد.

که‌لر نگاه خوشبینانه‌ای نسبت به سرمایه‌داری داشته و آن را ضامن حقوق مالکیت، رفاه و آرامش در مقابل غارت، جنگ و ... می‌داند، درحالی‌که مورخین اقتصادی مانند رابرت شیلر، نقش عنصر «هراس» را در نظام‌های سرمایه‌داری و سوسیالیستی محوری می‌داند و نقل می‌کند:

چسلاو میلوش در کتاب ذهن در بند مشکلات اخلاقی جوامع لیبرال را تصویر می‌نماید و می‌نویسد: «ترس یکی از عوامل شناخته‌شده تحکیم جوامع است. در یک اقتصاد لیبرال سرمایه‌داری ترس از نداشتن پول، ترس از بیکار شدن، ترس از سقوط به طبقه اجتماعی پایین‌تر، همگی فرد را به تلاش بیشتر وامی‌داشتند». (شیلر، ۱۳۹۹: ۱۰۷)

شیلر همچنین معتقد است: «چندین دسته از روایت‌های مربوط به اطمینان تاریخ اقتصادهای صنعتی را شکل داده‌اند ... ابتدا هراس مالی شکل گرفت، سپس روایت‌های مربوط به بحران ضریب اطمینان کسب‌وکار، پس از آن هم روایت‌های مربوط به بحران اطمینان مصرف‌کنندگان». (شیلر، ۱۳۹۹: ۱۷۸)

نتیجه‌گیری

تحلیل دیدگاه همسویی که‌لر میان اقتصاد اسلامی و سرمایه‌داری، آشکار می‌سازد که این تشابه‌سازی بر پایه تعمیم نادرستی از مفهوم «عدم مداخله» است؛ در اسلام این اصل در چارچوب عدالت توزیعی و منع بهره‌کشی معنا می‌یابد، درحالی‌که در سرمایه‌داری، عدم مداخله زمینه‌ساز تمرکز قدرت قیمت‌گذاری در دست سرمایه‌داران و شرکت‌های چندملیتی است. سازوکار قیمت در

سرمایه‌داری ذاتاً تحت تأثیر تبلیغات جهت‌دهنده مصرف، انحصار و نوسانات بازار شکل می‌گیرد؛ عاملی که کهلر به‌عنوان پدیده‌ای حاشیه‌ای تلقی کرده، درحالی‌که آن‌ها بخشی جدایی‌ناپذیر از این نظام محسوب می‌شوند. منطق اخلاقی اقتصادی اسلام بر تعاون سه‌جانبه مردم، بخش خصوصی و دولت تحت مهار شرع و قانون استوار است، نه بر آزادی مطلق سرمایه یا تصدی‌گری انحصاری دولت همانند مکتب اقتصادی سوسیالیسم. از سوی دیگر سرمایه‌داری با جدایی کار و سرمایه، راه تحرک اجتماعی را بسته و سود را به‌جای عدالت، محور تخصیص منابع قرار می‌دهد. خوش‌بینی کهلر به سرمایه‌داری، با نادیده‌گرفتن هزینه‌های اخلاقی و اجتماعی آن از تضعیف بنیان خانواده تا ترس ساختاریافته از سقوط طبقاتی، گواهی بر عدم جامعیت در بازخوانی تاریخ است. در پایان، آموزه‌های اسلامی بر اساس «حق تولید ثروت» و زیست مؤمنانه و مداخله در فرآیندهای شکل‌گیری قیمت، قیمت‌گذاری را در ابعاد عینی و اخلاقی و نیز مداخله دولت را، متمایز از مکتب سرمایه‌داری صورت‌بندی نموده است.

منابع

- اسپرینگز، توماس (۱۴۰۳)، فهم نظریه‌های سیاسی، ترجمه: فرهنگ رجایی، تهران: نشر آگاه.
- شیلر، جی. رابرت (۱۳۹۹)، اقتصاد روایی. ترجمه: سعید زرگریان. تهران: نشر آموخته.
- صدر، محمدباقر (۱۳۹۸)، اسلام راهبر زندگی ما. ترجمه: مهدی زندیه. قم: نشر دارالصدر.
- کرونین، استفانی (۱۳۹۹)، «نان و عدالت در ایران روزگار قاجار؛ اقتصاد اخلاقی، بازار آزاد و تهیدستان». ترجمه علیرضا علی صوفی و فرشید نوروزی، مجله پژوهش در تاریخ، سال دهم، شماره پیاپی ۲۹، صفحات ۴۷-۱۰۲.
- حسینی نسب، مصطفی (۱۴۰۴)، تقریرات درس خارج فقه، جلسه ۲۹ مهرماه. <https://hoseini-nasab.ir/>.
- کهلر، بندیکت (۲۰۱۴)، صدر اسلام و زایش سرمایه‌داری. ترجمه: محمد ماشین‌چیان، جعفر خیرخواهان. تهران: نشر نی.
- گری، جان (۱۳۹۸)، فلسفه سیاسی فون هایک. ترجمه: خشایار دیهیمی. تهران: نشر نو.
- گیلیپین، رابرت (۱۴۰۱)، اقتصاد سیاسی جهان: درک نظم اقتصاد بین‌الملل. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- یوسفی، احمدعلی (۱۳۷۹)، «دگرگونی قیمت‌ها در عصر تشریع» فصلنامه فقه، سال هفتم، شماره پیاپی ۲۵، صفحات ۱۵۳-۲۱۴.